

PARADOKS EKONOMİ, SOSYOLOJİ ve POLİTİKA DERGİSİ

PARADOKS Economics, Sociology and Policy Journal

Cilt/Vol: 19, Sayı/Issue 2, Sayfa/Page: 267-283

Yıl: 2023

ISSN: 1305-7979

PARADOKS
Ekonomi, Sosyoloji ve Politika Dergisi

PARADOKS
Ekonomi, Sosyoloji ve Politika Dergisi

Editörler / Editors in Chief

Baş Editör

Prof. Dr. Sema AY

Alan Editörü

Prof. Dr. Elif KARAKURT TOSUN

Teknik Editör

Prof. Dr. Hilal YILDIRIR KESER

**TARANDIĞIMIZ
INDEXLER**

Dergide yayınlanan yazılardaki görüşler ve bu konudaki sorumluluk yazarlarına aittir. Yayınlanan eserlerde yer alan tüm içerik kaynak gösterilmeden kullanılamaz.

All the opinions written in articles are under responsibilities of the authors. None of the contents published cannot be used without being cited.

Yayın ve Danışma Kurulu / Publishing and Advisory Committee

Prof. Dr. Sema AY (Uludağ Üniversitesi)
Prof. Dr. Veysel BOZKURT (İstanbul Üniversitesi)
Prof. Dr. Marijan CINGULA (University of Zagreb)
Prof. Dr. Recai ÇINAR (Gazi Üniversitesi)
Prof. Dr. Elif KARAKURT TOSUN
Prof. Dr. Aşkın KESER (Uludağ Üniversitesi)
Prof. Dr. Emine KOBAN (Gaziantep Üniversitesi)
Prof. Dr. Ferhat ÖZBEK (Gümüşhane Üniversitesi)
Prof. Dr. Senay YÜRÜR (Yalova Üniversitesi)
Assoc. Prof. Dr. Mariah EHMKE (University of Wyoming)
Doç. Dr. Zerrin FIRAT (Uludağ Üniversitesi)
Assoc. Prof. Dr. Ausra REPECKIENE (Kaunas University)
Assoc. Prof. Dr. Cecilia RABONTU (University "Constantin Brancusi" of TgJiu)
Doç. Dr. Hilal YILDIRIR KESER (Bursa Teknik Üniversitesi)
Dr. Murat GENÇ (Otago University)

Hakem Kurulu / Referee Committee

Prof. Dr. Hamza ATEŞ (Kocaeli Üniversitesi)
Prof. Dr. Veysel BOZKURT (İstanbul Üniversitesi)
Prof. Dr. Marijan CINGULA (University of Zagreb)
Prof. Dr. Recai ÇINAR (Gazi Üniversitesi)
Prof. Dr. Kemal DEĞER (Karadeniz Teknik Üniversitesi)
Prof. Dr. Mehmet Sami DENKER (Dumlupınar Üniversitesi)
Prof. Dr. Bülent GÜNŞOY (Anadolu Üniversitesi)
Prof. Dr. Ömer İŞCAN (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Vedat KAYA (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Sait KAYGUSUZ (Uludağ Üniversitesi)
Prof. Dr. Aşkın KESER (Uludağ Üniversitesi)
Prof. Dr. Emine KOBAN (Gaziantep Üniversitesi)
Prof. Dr. Ahmet MUTLU (Samsun Ondokuz Mayıs Üniversitesi)
Prof. Dr. Nilüfer NEGİZ (Süleyman Demirel Üniversitesi)
Prof. Dr. Serap PALAZ (Balıkesir Üniversitesi)
Prof. Dr. Ali Yaşar SARIBAY (Uludağ Üniversitesi)
Prof. Dr. Abdülkadir ŞENKAL (Kocaeli Üniversitesi)
Prof. Dr. Veli URHAN (Gazi Üniversitesi)
Prof. Dr. Sevtap ÜNAL (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Sevda YAPRAKLI (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Uğur YOZGAT (Marmara Üniversitesi)
Prof. Dr. Senay YÜRÜR (Yalova Üniversitesi)
Doç. Dr. Rasim AKPINAR (Manisa Celal Bayar Üniversitesi)
Doç. Dr. Gül ATANUR (Bursa Teknik Üniversitesi)
Doç. Dr. Tülin ASLAN (Uludağ Üniversitesi)
Doç. Dr. Arzu ÇAHAN'TİMUR (Uludağ Üniversitesi)
Doç. Dr. Ceyda ÖZSOY (Anadolu Üniversitesi)
Doç. Dr. Doğan BIÇKI (Muğla Üniversitesi)
Doç. Dr. Elif ÇOLAKOĞLU (Atatürk Üniversitesi)
Doç. Dr. Mithat Arman KARASU (Harran Üniversitesi)
Doç. Dr. Mustafa KOCALOĞLU (Konya Necmettin Erbakan Üniversitesi)
Doç. Dr. Ahmet MUTLU (Ondokuz Mayıs Üniversitesi)
Doç. Dr. Nilüfer NEGİZ (Süleyman Demirel Üniversitesi)
Doç. Dr. Veli Özer ÖZBEK (Dokuz Eylül Üniversitesi)
Doç. Dr. Ferhat ÖZBEK (Gümüşhane Üniversitesi)
Assoc. Prof. Dr. Cecilia RABONTU (University "Constantin Brancusi" of TgJiu)
Assoc. Prof. Dr. Ausra REPECKIENE (Kaunas University)

Doç. Dr. Gözde YILMAZ (Marmara Üniversitesi)
Doç. Dr. Aybeniz AKDENİZ AR (Balıkesir Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Cantürk CANER (Dumlupınar Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Işın KIRIŞKAN (Giresun Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Burcu ÖNGEN BİLİR (Bursa Teknik Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Ersoy SOYDAN (Kastamonu Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Oğuzhan ÖZALPIN (Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi)
Dr. Murat GENÇ (Otago University)
Dr. Enes Battal KESKİN (Uludağ Üniversitesi)

Paradoks Ekonomi Sosyoloji ve Politika Dergisi

Yıl: 2023, Cilt/Vol: 19, Sayı/Issue: 2

HAKEM KURULU

Prof. Dr. Gökçe Çiçek CEYHUN	BURSA TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
Prof. Dr. Lütfü ÖZTÜRK	KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
Prof. Dr. Mustafa Kemal DEĞER	KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
Prof. Dr. Nazlı Yücel BATMAZ	ANKARA HACI BAYRAM VELİ ÜNİVERSİTESİ
Prof. Dr. Serkan ÖZDEMİR	BURSA TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
Doç. Dr. Sevgi SEZER	BALIKESİR ÜNİVERSİTESİ
Dr. Öğr. Üyesi Mehtap KARAKOÇ	UŞAK ÜNİVERSİTESİ
Dr. Öğr. Üyesi Yusuf Can POLAT	HARRAN ÜNİVERSİTESİ

TÜRKİYE’DE POPÜLİST SİYASET BAĞLAMINDA SÜLEYMAN DEMİREL

Ekin ERDEM

*Dr. Öğretim Üyesi, İzmir Demokrasi Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi,
Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, Ana Bilim Dalı*

ORCID: 0000-0002-6108-9606

erdm.ekn@gmail.com

Ali Can AYBAY

*Yüksek Lisans Öğrencisi, İzmir Demokrasi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siyaset
Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, Ana Bilim Dalı,*

ORCID: 0000-0003-1432-755X

alicanaybay8@gmail.com

ÖZET

Popülizm, 18. Yüzyıl’ın sonlarından itibaren siyasal düşünceler tarihinde yer alan belli başlı yaklaşımlardan biridir. Popülizm ile ilgili araştırmalar; ampirik, tarihselci ve söylem temelli olarak sınıflandırılmaktadır. Bu çalışmada Süleyman Demirel’in popülizmi, öncelikli olarak kullandığı siyasal söylem üzerinden ele alınmaktadır. Demirel’in Adalet Partisi ile başlayan (1964-1980), Doğru Yol Partisi (1983-1993) ve Cumhurbaşkanlığı (1993-2000) ile devam eden siyasal kariyerinin popülist karakteri, araştırmanın ana çerçevesini oluşturmaktadır. Seçmen kitlelerini yakalayabilmek adına siyasi faaliyetlerini popülist çizgide sürdürmesi, onun siyasal iletişimdeki duruşunu ve yöntemini açıklamaktadır. Araştırmada, Türkiye’nin siyasal hayatında önemli bir rolü olan popülizmin tarihsel kaynakları ve Demirel Hükümetleri sonrasında Türkiye siyaseti üzerindeki etkilerine de değinilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Popülizm, Süleyman Demirel, Siyasal Söylem, Siyasal İletişim.

SULEYMAN DEMIREL IN THE CONTEXT OF POPULIST POLITICS IN TURKEY

Ekin ERDEM

*Dr. Lecturer, İzmir Democracy University, Faculty of Economics and Administrative
Sciences, Political Science and Public Administration, Main Department*

ORCID: 0000-0002-6108-9606

erdm.ekn@gmail.com

Ali Can AYBAY

*Graduate Student, İzmir Democracy University, Social Sciences Institute, Political Science
and Public Administration, Main Department,*

ORCID: 0000-0003-1432-755X

alicanaybay8@gmail.com

ABSTRACT

Populism has been one of the main approaches in the history of political thought since 18th Century. Studies on populism can be classified as empirical, historicist and discourse-based researches. In the literature, there exist empirical, historical and discourse-based approaches on populism. Today discourse analysis seems to have gained an important place among them. In this study Süleyman Demirel's populism is primarily discussed through his discourses. The populist dimension of Süleyman Demirel's career, which starts with the leadership of Justice Party (1964-1980), continued with True Path Party (1983-1993) and his Presidency (1993-2000) constitutes the main theme of this research. The populist line which he adopted to catch the electorate, reveals his stance and method in political communication. In this study, the historical sources and effects of populism, which played an important role in political life of Turkey, even after Demirel, are also mentioned.

Key Words: Populism, Süleyman Demirel, Political Discourse, Political Communication.

1) GİRİŞ

Süleyman Demirel'in gerek başbakanlık gerek muhalefet liderliği gerekse cumhurbaşkanlığı döneminde izlemiş olduğu halkla yakınlık kurma yöntemi günümüze kadar çeşitli medya, siyaset ve sosyoloji çalışmalarına konu olmuştur. Literatür taramasında Süleyman Demirel'in medya, eğitim, meclis konuşmaları, askeri darbelere bakış açısı, Türkiye'de siyasal akımlar karşısındaki tutumu gibi birçok araştırma yer almaktadır. Ayrıca popülist çizgi ile dolaylı bir ilişki kuran çalışmalar da mevcuttur. Bu bilgiler ışığında araştırmanın içeriğini popülizm ve Süleyman Demirel ilişkisinde sınırlı tutmak ilk amaç olarak belirlenmiştir.

Üç aşamadan oluşan araştırmada, ilk olarak popülizm üzerine yazılmış kaynaklardan popülizm kavramının etimolojisine, tanımlamalarına, ortak yapısal özelliklerine, boyutlarına, dışlayıcılık ve kapsayıcılık yönlerine değinilmektedir. Popülizmi ele alan araştırmaların hangi teorik yaklaşım çerçevesinde yapıldığı irdelenmekte ve "popülist söylem" yaklaşımı üzerinde durulmaktadır.

İkinci bölümde, Süleyman Demirel'in siyasi faaliyetleri, bulunduğu parti ve unvanları, siyasetteki genel tutumu ve popülist tutumunun genel karakteristikleri açıklanmaktadır. Son bölümde ise Süleyman Demirel'in bazı faaliyet ve söylemlerine ilişkin popülist yaklaşımını göstermek hedeflenmiştir.

Araştırmanın, Süleyman Demirel'in siyasi hayatında popülist söyleminin ona iktidar yolunu açan rolünü göstermek, popülizm kavramının Türkiye'de yansımalarını analiz edebilmek, ileride yapılacak karşılaştırmalı çalışmalar için Süleyman Demirel'in popülist gelenekteki konumunu sunmak gibi içerimler de bulunmaktadır.

2) YÖNTEM

Uluslararası siyaset gündeminde giderek daha yaygın olarak yer almaya başlayan popülizm akımı, kökleri 18. Yüzyıl'a kadar dayanan bir düşünsel arka plana sahiptir. Popülizm, Latin Amerika'da genel olarak sol, Kıta Avrupa'sında sağ tandanslı akımlara yönelik olarak kullanılan bir tabirken, Birleşik Devletler'de gerek Demokrat gerek Cumhuriyetçi başkanların politikalarını ifade etmek için başvurulan bir kavram olmuştur (Mudde ve Kaltwasser, 2019, s. 11). Türkiye'de ise Jön Türklere kadar dayandırılabilir bir geçmişi olan popülizm, en tanınmış temsilcilerini çok partili demokratik hayata geçişi izleyen dönemde bulmuştur.

Bu araştırmada popülizm kavramının teorik çerçevesi incelenmiş, Türk siyasi hayatının önde gelen siyasetçilerinden biri olan Süleyman Demirel'in hayatı ve söylemleriyle ilişkisi analiz edilmiş olup, literatür bu sırayla takip edilmiştir. Bu çalışmanın günümüz dünyasında hala süregelen popülizm düşüncesinin Süleyman Demirel üzerinden yorumlanması yapılarak, literatürde bu konu üzerinden çalışacak araştırmacılara temel teşkil etmesi hedeflenmiştir.

3) POPÜLİZM ÜZERİNE

Popülizm, gündelik yaşamda çok sık kullanılan bir kavram olmakla birlikte siyasi literatürde bağımsız bir fenomen olarak ortaya çıkışı ancak 19. Yüzyıl'ın ikinci yarısında gerçekleşmiştir (Köroğlu, 2020, s. 74). Kimi kaynaklarda, popülizmin yeşerdiği ilk yer Çarlık Rusya'sı olarak kabul edilirken (Toprak 2014, s. 8), iktidar ideolojisi olarak popülizmin ilk olarak Latin Amerika'da görüldüğünü belirten kaynaklar da mevcuttur (Fedayi ve Yıldırım, 2019, s. 1861).

20.Yüzyıl'a kadar kimi zaman sağ, kimi zaman sol tandanslı bir siyaset anlayışı olarak değerlendirilen popülizmin 1980'lerden itibaren sosyalist ideolojinin mevzi kaybetmesiyle birlikte, Avrupa'da yükselen aşırı-sağ akımlara kaynaklık ettiği de gözlemlenebilir (Yetkin, 2016, s. 69).

Tarihsel süreçte popülist aktörlerin belli başlı üç özelliği ön plana çıkmaktadır: İlk olarak, popülistler siyasi iktidarı "kolonize etmeye", bir anlamda devlet erkiyle özdeşleşmeye çalışırlar. Macaristan ve Polonya modelleri buna örnek gösterilebilir (Müller, 2021, s. 63). İkinci olarak popülistler, "halk" olarak tanımladıkları geniş kitle adına elitlere ya da "ötekiler"e karşı ayrımcı tercihlerde bulunabilirler. Son olarak, yine "halk" olarak adlandırılan taraftar kitle, popülist politikacılar eliyle, zaman zaman hukuki denetimin dışında bir iktidarın kurulmasında araçsallaştırılabilir (Müller, 2021, s. 64).

Popülizm kavramını tanımlarken düşünürler, bu kavramın çok anlamlı ve buna istinaden de tanımlanmasının güç olabileceği kanısında birleşmişlerdir (Fedayi ve Yıldırım, 2019, s. 1859). Popülizm kavramının etimolojik kökenine bakılacak olursa, Latince'de halk anlamına gelen "populus" -sıradan insanlar (avam)- kelimesiyle olan bağına dikkat çekmek gerekir (Köroğlu, 2020, s. 75). Kavram biraz daha geliştirildiğinde, "siyasi halkçılık", halka yapılan çağrıya dayanan söylem, davranış ve planlamalar birleşimi olarak karşımıza çıkar ve popülizmin elitlere, toplumdaki farklılıklara ya da çeşitli yorumlarıyla bireyciliğe karşıt bir düşünce akımı olduğu ileri sürülebilir (Yetkin, 2016, s. 70).

Popülizmin bir başka tanımı, “*Toplumun nihai bir biçimde “saf halk” a karşı “yozlaşmış seçkinler” olarak iki karşıt kampa ayrılmış olarak ele alan ince merkezli bir ideoloji*” şeklindedir (Mudde ve Kaltwasser, 2019, s. 16). Bu tanımlamada yer alan “ince merkezli” ifadesi, popülizmin çok anlamlılığını ve istenen içeriğe göre yoğrulabileceğini göstermektedir. Benjamin Moffitt ise popülizmin her şeyden önce bir “siyasal üslup” olduğunu ileri sürmekte ve onun özellikle medya ile ilişkisi göz önünde tutularak değerlendirilmesi gerektiğini belirtmektedir (Moffitt, 2021, s. 224).

Bunlara ek olarak, “genel irade” kavramının da popülizmle yakın bir ilişkisi mevcuttur. Bu sebeple Jean- Jacques Rousseau’nun “Genel İrade” (Volante Generale) ve “Herkesin İradesi” (Volonte de Tous) kavramlarının hatırlanması gerekir. Bu kavramlardan ilki halkın kendi koyduğu yasaya tâbi olmasını tanımlarken, ikincisi belirli bir zamanda, şahısların özel çıkarların toplamını ifade etmektedir (Mudde ve Kaltwasser, 2019, s. 28). Buna bağlı olarak popülist aktörler arasında zaman zaman temsilî demokrasilerin Rousseau’cu eleştirisine de rastlanmaktadır (Mudde ve Kaltwasser, 2019, s. 28- 29).

Popülizme yönelik belli başlı üç yaklaşım bulunmaktadır. İlki hareketin ortaya çıkışına ve özelliklerini analiz etmeye dayalı, tarihsel yönün ağırlıklı olduğu “Ampirik Çalışmalar ve Genellemeler”; ikincisi, ekonomik ve sınıfsal temelde analizlerin belirleyici olduğu “Tarihsel Materyalist Yaklaşım”, sonuncusu ise popülizmin bir politik ya da sosyal söylem etrafında oluştuğunu savunan ve bu söylemin nasıl sorusuna verilen cevaplara dikkat çeken “Söylem Yaklaşımı”dır (Köroğlu, 2020, s. 79- 84).

Popülizmin genel-geçer ve kabul gören özelliklerinin, seçkincilik aleyhtarlığı (anti-elitizm), aydın/entelektüel eleştirisi, kurulu düzen eleştirisi (anti-establishment), dinsel, geçmişe ve organik toplumsal düzene duyulan özlem (Yetkin, 2016, s. 71- 72) biçiminde sınıflandırıldığı kimi araştırmalarda görülmektedir.

Bir tek anlamda popülizmden bahsedilemeyeceğini belirtmiş olmakla birlikte popülizm içindeki bazı ortak unsurları saptamak mümkündür. Bu bağlamda popülizmin ortak yapısal özelliği, bütünüyle olumlu özelliklerin yüklendiği bir “halk” (ya da Türkiye örneğinde “millet”) ide’ sine sahip olması ve kurgusal olarak oluşmuş bu halkın kendi içinden çıkan bir liderle temsil edilmesi olarak formüle edilebilir (Fedayi ve Yıldırım, 2019, s. 1863).

Bu bilgiler ışığında popülizm incelemelerinde, yukarıda değindiğimiz yaklaşımlar yeniden ele alınabilir. Günümüzde ampirik yöntem giderek tercih edilmeyen bir yaklaşım olmuş, tarihsel materyalist yöntem özellikle Soğuk Savaş döneminde Latin Amerika ülkeleri

üzerine yapılan araştırmalara damgasını vurmuş, söylem çalışmaları ise güncel çalışmaların çoğunda giderek uygulanan bir yöntem halini almıştır (Koroğlu, 2020, s. 84-85).

Belirttiğimiz söylem kavramı Siyaset Bilimi literatüründeki yerini “Siyasal Söylem” olarak alır. Kavram, bir boyutuyla, “iyilere karşı kötüler” dikotomisinde olduğu gibi ikili zıtlıklara seçkinlerin (halka yabancılaşmış aydınlar, bürokrasi, bilim adamları vd.) karşısında halkın yüceltilmesini amaçlamakta ve onlara özgüven aşılanmaktadır (Yetkin, 2016, s. 79-80). Böylelikle popülist iktidar, başarısını tahkim etmiş olarak varlığını sürdürür. Bir başka açıdan bakıldığında popülizmin; temsili demokrasideki siyasi iktidarın kendini meşru kılabilmek adına dayandığı düşünceye veya başka bir tabirle “ideolojisizliğin ideolojisine” hizmet ettiği de söylenebilmektedir (Fedayi ve Yıldırım, 2019, s. 1869).

Türkiye’de popülizmin doğuşu, II. Meřrutiyet dönemine dayanır (Toprak, 2014, s. 12). Ancak Taha Parla ve Zafer Toprak’a göre II. Meřrutiyet ve erken-Cumhuriyet döneminin halkçılığı, popülizmden çok, III. Cumhuriyet Fransa’sının Durkheim ve Fouilleé gibi düşünürlerden esinlenmiş solidarizm (tesanütçülük/dayanışmacılık) akımının etkisi altındadır (Parla, 1989).

Ancak “halka rağmen halkçılık” olarak adlandırılabilen bu tutumun İttihat ve Terakki ve CHP çizgisine özdeşleşmiş olmasına karşılık, organik bir halkın doğrudan isteklerini gerçekleştirmeyi ifade eden “popülizm” kavramı, çok partili dönemde, Demirel’in de içinde yer aldığı DP-AP geleneğiyle ilişkili görülmüştür (Karpat, 2021, s. 387-391).

4) SÜLEYMAN DEMİREL’İN SİYASİ GEÇMİŞİ

Süleyman Demirel, siyasi hayatına 1962 yılında Adalet Partisi Genel İdare Kurulu’na katılmasıyla başlamıştır. Demokrat Parti döneminde Adnan Menderes ve Celal Bayar’ın dikkatini çekmiş, mühendislik kariyeriyle aktif siyasetten uzak bir seyir izlememiştir (Samadova, 2019, s. 32). Bununla beraber 5 Haziran 1964’te Adalet Partisi Genel Başkanı Rağıp Gümüşpala’nın vefatının ardından 28 Kasım 1964’te Süleyman Demirel, taraflar arasındaki uzlaşıyla partinin genel başkanlığına yükselmeyi başaracaktır (Samadova, 2019, s. 61).

Demirel, 10 Ekim 1965’te Isparta Milletvekili olarak Türkiye Büyük Millet Meclisi’ne girmiş ve seçimlerde Adalet Partisi’nin iktidara gelişiyle Türkiye’nin 12. Başbakanı olmuştur. Daha sonrasında 1969, 1970, 1975, 1977 ve 1979 yıllarında da 5 defa hükümet kurduğu ve

1980 darbesiyle görevden uzaklaşıp yedi yıl siyasette yasaklı kaldığı bilinmektedir (İnel, 2014, s. 55).

Siyasi yasakların kaldırılmasıyla 24 Eylül 1987’de Doğru Yol Partisi’nin Genel Başkanı seçilen Demirel, 20 Ekim 1991’de yapılan seçimler sonucu Doğru Yol Partisi ve Sosyal Demokrat Halkçı Parti’nin koalisyonuyla 49. Hükümette başbakanlık yapmıştır. 16 Mayıs 1993’te Türkiye Büyük Millet Meclisi Süleyman Demirel’i, 9. Cumhurbaşkanı seçmiş olup, 16 Mayıs 2000 tarihine kadar Süleyman Demirel görevini sürdürmüştür (İnel, 2014, s. 55-56).

Süleyman Demirel siyasi yaşantısı içinde farklı olaylar ve kavramlara örnek gösterilmiş bir figür niteliğindedir. Bir taraftan Süleyman Demirel’e yönelik yaygın bir “klijantalizm” yakıştırmaları bulunmaktadır. Süleyman Demirel’in klijantalizmini, toplumsal ve politik sorunlar ve bu sorunların çözüm önerileri, statüko ile talep oluşumları arasında bir “aracılık hizmeti” olarak değerlendirilmiştir (Bora, 2009, s. 502). Bu bilgiler ışığında, 1962-1971 yılları arasındaki dönemde Süleyman Demirel’e yönelik tanımlamalar, sosyo-ekonomik boyutun ötesine taşınmış makro-politik bir klijantalizmin belirlediği dönem, I. Demirel dönemi olarak görülmektedir (Bora, 2009, s. 504).

12 Mart sonrasındaki II. Demirel dönemi, gruplara ayrılmış sağ çevreler arasındaki çatışmalarda hakem görevi görmüş ve bu dönemdeki Demirel için (şaşırtıcı biçimde) “en sağcı”, “en militan” gibi eleştiriler yapılmıştır. III. Demirel dönemi 1960’lardaki “liberal” havasını yansıtırken, IV. Demirel Dönemi ise Cumhurbaşkanlığı’nı tanımlayan “devletlü” halini yansıtmaktadır (Bora, 2009, s. 505-510).

Süleyman Demirel’in başka bir özelliği ise, kendisinin elit çevreler arasından çıkmış bir başbakan olmamasıdır. Demirel için kullanılan “halk adamı”, “kendi kendini yaratan adam” söylemleri bu yüzden ona uygun görülmektedir. Kendisi orta halli bir çiftçinin oğlu olarak büyümüş, parasal yatılı okullarda okumuştur. Nitekim muhaliflerinin de uzun bir dönem boyunca Süleyman Demirel’e taktıkları lâkap “Çoban Sülü” olmuştur (Bora, 2005, s. 552).

Süleyman Demirel, halk deyimlerini kullanmış, İstanbul Türkçesi yerine Isparta şivesiyle konuşmuş, gündelik hayattaki renkli ifadeleri politikaya taşımış, fakat bütün söylemlerini kendi içinde tutarlı bir mantığa dayanır gibi yansıtmayı başararak kitlelerin gözünde “Baba” olarak ifade edilen bir karizma kazanmıştır (Bora, 2005, s. 553).

Süleyman Demirel’in bir diğer özelliği, darbe dönemlerinin en yakın tanığı ve muhatabı olmasıdır. 27 Mayıs sonrasında Adalet Partisi’nde askeri yönetime karşı kitlesel bir tepkinin sözcülüğünü yapmış, 12 Mart ve 12 Eylül darbelerini başbakan, “post-modern darbe” olarak anılan 28 Şubat’ı ise cumhurbaşkanı olarak deneyimlemiştir (Erken, 2012, s. 199).

Demirel, dış politikada devlet ciddiyetine sahip ve ülke çıkarlarını ön planda tutan bir sima olarak tanınmış olmakla birlikte, öncelikle iç siyasetteki kalkınma projeleriyle (barajların yapılması, otoyol ve köprülerin inşası) öne çıkmıştır (Demirel, 1977). Bu öncelik tercihinde, Süleyman Demirel'in geçmişinde yaşadığı sosyo-kültürel yoksunluklar temel neden olarak gösterilmektedir (İnel, 2014, s. 86- 87). Bunların yanı sıra Süleyman Demirel'in bir diğer temel özelliği de İsmet İnönü'den sonra başbakanlık koltuğuna en uzun oturmuş Türk devlet adamı olmasıdır (Şimşek, 2011, s. 288).

5) SÜLEYMAN DEMİREL'İN POPÜLİST SÖYLEMİ

Modern çağın ürünü olan kaygı ve belirsizlikler, özellikle 20. Yüzyıl'da geniş kitleleri kendilerine bir umut gösterecek etkili siyasi liderlere yöneltmiştir. (Göktaş, 2016, s. 1055). Buna istinaden siyasi liderlerin iletişimi kullanma becerilerinin büyük önem taşıdığı açıktır. Söylemlerinde halk ve seçkinler arasındaki karşıtlığı ustaca kullanan ve kendisinin "halk"ın değerlerini temsil ettiğini vurgulayan Süleyman Demirel de iletişimi güçlü liderlerden biridir (Göktaş, 2016, s. 1056). Demirel'in bu açıklığı, halkın geniş kesimiyle (sol siyasetin doğal tabanı sayılan yoksul kesim de dahil olmak üzere) açık ve anlaşılır bir ortak dil yakalamasından kaynaklanmaktadır (Çavuşoğlu, 2016, s. 1049). Açıklık ve anlaşılabilirliğinin, hitap ettiği kesimin diline yatkınlığından kaynaklandığı açıktır. Bunun yanı sıra Süleyman Demirel'in dolaylama, sezdirme ve benzetim gibi anlatım yollarına başvurmasıyla, Edward Hall (1987)'un yüksek bağlamlı iletişim modeline uygun bir üslup kullandığı görülmektedir. Örneğin "Yağmur yağarken ben ıslanmam diyemezsin" ya da "Dünkü güneşle bugünkü çamaşır kurutulmaz" gibi ünlü söylemleri, Hall'un bu modeli içinde değerlendirilebilir (Göktaş, 2016, s. 1057).

Süleyman Demirel'in kişilik özellikleri arasında en önemlilerinden biri de hemen herkesçe teslim edilen güçlü hafızasıdır. Yine örneğin "Yüz elli bin kişiye ismiyle hitap ederim" cümlesi hem bahsedilen kişilik özelliğini göstermekte hem de tabana yakınlığını -veya taban siyasetini- vurgulamaktadır (Çavuşoğlu, 2016, s. 1048). Bunlara dayalı olarak, araştırmanın bu bölümünde Süleyman Demirel'in siyasal söylemlerinden parçalara yer verilecek ve bu siyasal söylemlerin popülizm kavramıyla ilişkisi değerlendirilecektir.

Ragıp Gümüşpala'nın 5 Haziran 1964'te vefat etmesiyle AP Genel Başkanı seçilen Süleyman Demirel, "1964 yılında Ragıp Gümüşpala görevine devam etse idi ben ön sıraya çıkmazdım. Ön sıraya çıkmam için Ragıp Gümüşpala'nın yerine geçmem gerekirdi. Onu yapar mıydım yapmaz mıydım, o günkü ortamda yapılır mıydı yapılmaz mıydı bilmiyorum; ama vefat edince yeri boşaldı tabii. Boşalınca arkadaşlarımdan çok, beni o göreve ittiler. Ben de

reddedemezdim. Çok büyük bir baskı altındaydım. Nitekim kongre neticesinde bir turda ben başkan seçildim.” (Samadova, 2019, s. 61) sözlerini sarf ettiği görülmektedir bu sözler, daha ilk andan itibaren siyasi yükselişinin bir ekip işi olduğuna dikkat çekmektedir. Yine başbakanlığı dönemindeki söyleşilerden birinde *“Şehirde ne varsa köyde ve kasabada da o olmalıdır.”* (İnel, 2014, s. 70) ifadesini kullanmış ve toplumda köy ve kasabadaki seçmen kitlesine hitap etmiştir.

1966’da halkçılık kavramını sosyalist bir yorumla ele alan Türkiye İşçi Partisi’nin kendisine yönelik eleştirilerine karşı, *“Aziz vatandaşlarım, benim için nereden çıktı diyorlar, çok basit, bunun için gözlük takmaya lüzum yok! İşte senin içinden ben çıktım. Benim babam da eli nasırlı bu toprağın adamı! Ben bu toprağın içinden çıktım. Neresinden bahsediyorsun, 'Eli nasırlı, emekçi kardeşim, maraba kardeşim' diye. Nasırlı el burada, sahtekârlık yapmaya lüzum yok!”* (Bora, 2005, s. 553) diyerek başka bir popülist retorik kurmuştur. Bu konuşma, popülistlerin sadece kendilerini halkın temsilci olarak gördüğü ve karşıtlarının bu tür bir meşruiyetten yoksun görüldüğü tezine (Müller, 2021, s. 119) bir örnek olarak gösterilebilir.

Bir başka demecinde yer verdiği, *“Biz doğup büyüdüğümüz beldeye ne zaman gelmişiz kesinlikle bilmeyiz. Ancak etrafımıza baktığımız zaman Anadolu Medeniyetlerinin bütün izlerini görürüz. Grek, Roma, arkasından Türk-İslam Medeniyetinin bütün eserleri bir aradadır. Biz eski medeniyetler üzerinde Anadolu’nun Türklere açılmasına takiben bu beldelere gelmişizdir. Ertokuş Bey’i biliriz. Yarım saatlik yürüyüş mesafesi içerisinde. Türbesi vardır, medresesi vardır. Üzerinde 1224 yılı tarihi bulunan kitabesi vardır. Selçuk beyidir. Sultan Keykubat’ın atabeylerindedir. Öyle tahmin ederiz. Onun için 2,5 km mesafedeki şimdiki adıyla Atabey’dir. Bizim doğup büyüdüğümüz bu bölgede Ertokuş Bey’in vurduğu mühür hala itibarını muhafaza eder...”* ifadeleri, sağ-kanat popülist gelenekte sıklıkla rastlanan halk-millet özdeşleştirmesinin bir yansımasıdır.

Bunların yanı sıra Demirel, çeşitli söylemlerinde demokrasiyi de “milli irade”yle eş anlamlı olarak kullanarak, bu kavramlar arasında bir özdeşlik kurmayı amaçlamıştır (Komşuoğlu, 2003, s. 244). Bir liderin siyasal tutumu yetiştiği sosyo-kültürel çevreye bağlı olduğundan, bu tür bir demokrasi yorumu, Süleyman Demirel’in içinde yetiştiği orta sınıf çiftçi ailenin politik beklentilerinin de izlerini taşır görünmektedir.

Diğer yandan bu örnekler Demirel’in siyasal iletişimde kullandığı yöntemi de göstermektedir. Siyasal iletişim tanımlamalarına bakıldığında; bunlardan ilki, toplumsal düzene yönelik yasal ve ekonomik düzenlemelerin, toplumsal arenada tartışılmasına yönelik temas çabalarını ifade ederken bir diğer anlamı, iktidar olabilmek veya iktidar kalmak adına

seçmenlerin ikna edilmesini sağlamak olarak temayüz eder (Sert, 2010, s. 81- 82). Süleyman Demirel'in cumhurbaşkanlığı döneminde, siyasal iletişim tarzı ve medya ile olan ilişkisinin geleneksel bir karakter kazandığına dikkat çekilmektedir (Sert, 2010, s. 147).

Süleyman Demirel'in ünlü söylemlerinden biri de "*Dün dündür, bugün bugündür*" ifadesidir. (Şihmantepe, 2016, s. 178). Bu cümle de Demirel'in teorik ve normatif olmaktan çok, anın ihtiyaçların cevap vermeyi öne alan popülist ve pragmatik siyasetinin örnekleri arasında sayılabilir.

Yine 1991 seçimlerine giden yolda Süleyman Demirel, Hürriyet Gazetesi'nde çıkan bir söyleşisinde, "Kararlı-Kararsız herkes DYP'ye" sözlerini sarf etmiş ve 1990'ların başlarındaki Türkiye'de DYP'yi bütün kesimleri bir araya getiren adres olarak tanımlamıştır. Bu araştırmaya göre, mantıksal veya duygusal stratejilerden farklı olarak etik ikna stratejisinin öne çıktığı görülmektedir.

Süleyman Demirel'in eğitim alanındaki yaklaşımı da bir popülist nitelik taşımaktadır. 1966 yılında ilkokul yönetmeliklerinde değişikliğe gidilmiş ve ilkokul 1-2. sınıflarda sınıf tekrarı kaldırılmıştır (Büyükboyacı, 2018, s. 271). Bu durum eğitimde kalitenin düşmesine yol açtığından üç yıl sonrasında iptal edilecektir. Diğer yandan hedeflenen, halk tabakasından çocukların eğitiminin kolaylaşması olmuştur, 1970-1971 döneminde "Alfabe ile Okuma Kitabı"nın öğrencilere ücretsiz dağıtımı da bu doğrultuda bir tercihtir (Büyükboyacı, 2018, s. 271).

1970'lerde Milliyetçi Cephe hükümetlerinin başbakanı Demirel faşizan-milliyetçi, 1991 sonrasında Başbakan ve Cumhurbaşkanı Demirel ise cumhuriyetçi- muhafazakâr bir çizgide değerlendirilmiştir. 1960'larda AP'nin tek başına iktidarındaki Demirel ve 1980 sonrası 12 Eylül rejiminin muhalifi Demirel ise liberal izler taşımaktadır (Bora, 2020, s. 542).

Demirel, Menderes'in kalkınmacı- imarcı- refahçı ideolojisine 1960 ve 70'lerin konjonktürüne uygun sanayileşmeyi de eklemiştir. Demirel'in Soğuk Savaş döneminin komünizm tehdidine karşı programı, sanayileşmeyi de içeren bir çeşit sosyal liberalizm programı olarak okunabilir. 1977' de Aydınlar Ocağı'nda, "*Biz diyoruz ki, herkesin bir şeyi olsun. Herkesin bir şeyi olsun ki, zincirden başka bu rejimde kaybedeceğim bir şeyim yok demesin. Burada olur herkesin bir şeyi*" (Bora, 2020, s. 547), sözleri bu çizgiyi ifade etmektedir. 1980 sonrasında, eski çalışma arkadaşı Özal'ın izlediği tavizsiz neo-liberal politikalara karşı geliştirdiği "*Benim işçim, benim köylüm*" söylemi de Demirel'in, popülizme,

elit/seçkin kadroların yanı sıra merkez-sağdaki rakiplerine karşı da başvurduğunu ortaya koymaktadır (Bora, 2020, s. 547).

Süleyman Demirel, Tanzimat'tan bu yana egemen olan Türk bürokratik-aydın geleneğinin parçası olmayan bir teknokratır. Bu yönüyle kırdan kente göçenlerin, “kendi kendini yetiştiren adam” imajının da ifadesidir (Ahmad, 2015, s. 237). Ancak Demirel'in Cumhurbaşkanlığı dönemine bakıldığında yürütmenin ve ordunun duruşunu seçilmişlere kabul ettirme tutumu, “sessiz muhafazakâr kitle”den biri olduğu ve onun savunucusu olduğuna dair muhafazakâr kanadın algısını yıkmıştır. (Aydın ve Taşkın, 2018, s. 437).

Son olarak, Süleyman Demirel'in popülist söylemini, “milli iradecilik” ve “fırsat eşitliği” nosyonları üzerinden Kemalizm'in halkçılık ilkesiyle özdeşleştirmeyi, en azından kesiktirmeyi amaçlayan tutumuna da değinmek gerekir. Bu doğrultuda Demirel'in ilk başbakanlığının ikinci yılında (1966) Uşak'ta halka hitaben söylediği “Atatürk ilkeleri sensin sevgili vatandaşım, milli iradeye sahip olan sensin” (Bora, 2020, s. 168) cümlesi, Atatürk ilkelerini milli iradeyle özdeşleştirmesinin tipik örneklerindedir.

Cumhurbaşkanlığının ilk yılında (1993), Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu'nun düzenlediği Atatürk'ü Anma törenindeki şu konuşmasında da aynı bakış açısının geliştirilmiş bir yorumu görülebilir:

“...Sevr'i yırtmış atmış ve Misak-ı Millî sınırları içerisine bir Cumhuriyet'i oturtmuş. Bu Cumhuriyet'te herkes birinci sınıf vatandaş ve herkes fırsat eşitliğine sahip ve bu ülkenin insanları; Doğulusu, Batılısı Güneylisi, Kuzeylisi hangi imkândan mahrum? Generalse hepsi oluyor, yüksek hâkimse hepsi oluyor, milletvekiliyse hepsi oluyor, bakansa hepsi oluyor, başbakansa, cumhurbaşkanıysa hepsi oluyor. Evet, ben Türkiye'nin bir köyünden geliyorum. Aslında ben 9. Cumhurbaşkanı olarak bu Cumhuriyet'in erdemini temsil ediyorum...” (Ergen, 2009, s. 293).

Verilen mesaj, bir yandan dönemin yükselmekte olan ayrılıkçı eğilimlerine karşı devlet otoritesinin pekiştirilmesiyle, diğer yandan da fırsat eşitliği doğrultusunda bu kurumların bütün toplumsal kökenlerden gelen vatandaşlara açık olmasıdır. Demirel, popülist söyleminin milli iradecilik gibi fırsat eşitliği boyutunu da her zaman “Isparta'nın bir köyünden gelmekte olan” kendisinden örnek vererek temellendirmektedir.

6) SONUÇ

Bu çalışmada Süleyman Demirel'in otuz yılı aşan siyasal hayatının önemli kesitlerine yer verilmiş ve temsil ettiği siyaset anlayışının popülizm kavramıyla olan bağlantısı ortaya konulmaya çalışılmıştır. Demirel'in Türk siyasal hayatında popülizmin ilk akla gelen temsilcilerinden olması, öncelikle, kendisinin de sıklıkla vurguladığı üzere, içinden geldiği toplumsal tabanla bağlantılıdır. Isparta'nın bir köyünde dünyaya gelip önce bir parti lideri, sonra da sırasıyla başbakan ve cumhurbaşkanı olan Demirel için siyaset, her zaman, bütünleşik ve uyumlu bir kitle olarak gördüğü "millet" in somut sorunlarına eğilmek ve ona hizmet etmek anlamını taşımıştır.

Bu siyasal tutum, dünya tarihini sınıf çatışmaları üzerinden analiz eden Marksizm'le ya da ilhamını ondan alan Latin Amerika tipi sol-popülist hareketlerle aynı kategoride olmadığı gibi bu hareketlere tepki olarak ortaya çıkan neo-faşist ya da sağ-kanat popülist hareketlerden de ayrılmaktadır.

Demirel'in, özellikle 1960-1980 yılları arasında Cumhuriyet Halk Partisi ve askeri-sivil bürokrasi tarafından temsil edilen seçkinci-devletçi geleneğe karşı tarihsel liberal-muhafazakâr bloğun temsilcisi olduğu sıklıkla dile getirilmiştir (Kongar, 1985: 180). Ancak kendisi bu siyasi çizgiyi, saf bir iktisadî liberalizmle tanımlamadığı gibi muhafazakârlığı da cumhuriyet rejimi ve devrimlerden önceki döneme dönüş özlemi şekline sunmamaya özen göstermiştir. Bu doğrultuda, 1964 yılında başlayan siyasal kariyerinden 2000 yılında cumhurbaşkanlığından ayrılışına kadar, "milletin manevi değerleri" ifadesiyle kodladığı dini hassasiyetlerle, Cumhuriyet'in kurucu değerleri olan Atatürk ilkeleri arasında kurmayı gözettiği denge önemli bir yer tutmaktadır.

Demirel'in 1980 sonrası dönemde de Turgut Özal ve Anavatan Partisi tarafından yürürlüğe konan neo-liberal politikalara karşı başvurduğu "Benim işçim, benim köylüm" sloganıyla hatırlanan "himayeci" söylemi ve 1990'larda Refah Partisi'nin yükselişine karşı geliştirdiği mesafeli tavır, merkez siyasete verdiği önemin göstergeleri arasında sayılabilir.

Bu durumda Süleyman Demirel'in, 1960'lardan 2000 yılına uzanan uzun siyasi kariyerini tanımlayan en uygun kavramın, liberal-muhafazakârlık ve demokratik milliyetçilikten de önce, popülizm olduğunu söylemek mümkündür. Dolayısıyla izleyen çalışmalarda, Türkiye'de merkez-sağ siyaset ve Süleyman Demirel üzerine yapılacak çalışmalarda liberalizm, muhafazakârlık ve milliyetçiliğin yanı sıra "popülizm" kavramının da bağımsız bir fenomen olarak göz önünde bulundurulması faydalı olacaktır.

KAYNAKÇA

- Ahmad, F. (2015). "Demokrasi Sürecinde Türkiye 1945- 1980". (Çev. Ahmet Fethi). İstanbul: Hil Yayın.
- Aydın, S. ve Taşkın, Y. (2018). "1960'tan Günümüze Türkiye Tarihi". İstanbul: İletişim Yayınları.
- Baykan, T. S. (2017). "Halkçılık ve Popülizm: Türkiye Vakası ve Bir Kavramın Kullanımları". *Mülkiye Dergisi*, Cilt 41, Sayı 1, ss. (157- 194).
- Bora, T. (2005). "Süleyman Demirel (ss. 550-577)", "Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce- Cilt 7: Liberalizm". (Editörler: Tanıl Bora, Murat Gültekingil). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bora, T. (2009). "Süleyman Demirel (ss. 502-514)", "Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce-Cilt 9: Dönemler Ve Zihniyetler". (Editörler: Tanıl Bora, Murat Gültekingil). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bora, T. (2020). "Cereyanlar: Türkiye'de Siyasî İdeolojiler". İstanbul: İletişim Yayınları.
- Büyükboyacı, Ş. (2018). "Süleyman Demirel Dönemi (1965-1971) Eğitim Politikaları Ve Uygulamalarının Türk Basınındaki Yansımaları". (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Tarih Anabilim Dalı, Süleyman Demirel Üniversitesi, Isparta.
- Çavuşoğlu, H. (2016). "Süleyman Demirel'in Siyasal Hayatı Ve Kişilik Özellikleri". *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt 21, Sayı 3, ss. (1043-1051).
- Demirel S. (1977). "Büyük Türkiye". İstanbul: Dergah Yayınları.
- Demirel S. (1979). "Bayrağımın Altında". İstanbul: Göktürk Yayınları.
- Ergen, C. (2009). "Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel'in Söylev Ve Demeçleri". *Ankara, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Araştırma Merkezi*.
- Erken, B. (2012). "İdeolojiler Ekseninde Askeri Müdahaleler Karşısında Süleyman Demirel". (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Fedayi, C. ve Yıldırım, O. (2019). "Popülizm: İdeolojisizliğin İdeolojisi Ya Da İktidar İdeolojisi". *Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi Dergisi*, ss. (1857-1874).
- Göktaş, P. (2016). "Sessiz Milyonların Sözcüsü Süleyman Demirel'in Söylemlerinin Yüksek-Düşük Bağlı İletişim Açısından Değerlendirilmesi". *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt 21 Sayı, 3, ss. (1053-1061).
- İnel, H. (2014). "Turgut Özal ve Süleyman Demirel'in Siyasi Liderliklerinin Karşılaştırılmalı Analizi". (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Turgut Özal Üniversitesi, Malatya.
- Karpat, K. (2022), "Türk Demokrasi Tarihi". İstanbul: Timaş Yayınları.

- Komşuoğlu, A. (2003). "*Siyasal Liderlik ve Süleyman Demirel Örneği*". (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı (İktisat), İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- Kongar, E. (1985), *Türkiye'nin Toplumsal Yapısı, Remzi Kitabevi*, İstanbul.
- Koroğlu, E. K. (2020). "Farklı Popülizm Yaklaşımları Üzerine Bir Değerlendirme". *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 39, ss. (73-87).
- Moffit, B. (2021). "*Popülizmin Küresel Yükselişi: Performans, Siyasi Üslup ve Temsil*". (Çev. Onur Özgür). İstanbul: İletişim Yayınları,
- Mudde, C. ve Kaltwasser, C. R. (2019). "*Popülizm: Kısa Bir Giriş*". (Çev. S. Erdem Türközü). Ankara: Nika Yayınevi,
- Müller, J.-W. (2021). "*Popülizm Nedir?*". (Çev. Onur Yıldız). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Parla, T. (1989). "*Ziya Gökalp, Kemalizm ve Türkiye'de Korporatizm*". İstanbul: İletişim Yayınları,
- Samadova, V. (2019). "*Karizmatik Lider Çerçevesinde Süleyman Demirel*". (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, Süleyman Demirel Üniversitesi, Isparta.
- Sert, A. (2010). "*Cumhurbaşkanlığı Basın Bildirileri Ve İmaj Tasarımı Süleyman Demirel - Ahmet Nejdet Sezer Örneği*". (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Halkla İlişkiler ve Tanıtım Anabilim Dalı, Kocaeli Üniversitesi, Kocaeli.
- Süar, A. (2011). "*Süleyman Demirel ve Recep Tayyip Erdoğan'ın Seçim Öncesi Büyük Kongre Konuşmalarının Karşılaştırmalı Söylem Analizi*". (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İletişim Bilimleri Anabilim Dalı, Kocaeli Üniversitesi, Kocaeli.
- Şihmantepe, A. (2016). "*Türkiye'de Dış Politika Krizlerinde Karar Alıcının Operasyonel Kodları: Süleyman Demirel Örneği*". (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Yıldız Teknik Üniversitesi, İstanbul.
- Şimşek, D. (2011). "*Süleyman Sami Demirel'in Hayatı ve Siyasi Faaliyetleri*", (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Tarih Anabilim Dalı, Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Bilim Dalı, Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Tekin, Füzün (1976). "*Türk Demokrasisi İçinde Süleyman Demirel*". İstanbul: Göktürk Yayınları.
- Toprak, Z. (2014). "*Türkiye'de Popülizm: 1908:1923*". İstanbul: Doğan Kitap Yayınları.
- Yetkin, B. (2016). "Popülizmin Gölgesinde Siyaseti ve Siyasal İletişimi Anlamak". *Erciyes İletişim Dergisi*, Cilt: 4, Sayı: 3, ss. (68-82).